

Wim Swaan/Hans van Zon*

Planning en sturing in Hongarije

Er bestaat onder linkse ekonomen in Nederland onduidelijkheid over de vraag hoe een alternatief economisch beleid er uit moet zien. Nationalisatie en planning van de economie lost bepaald niet alle problemen op, zoals de geschiedenis van de socialistische landen ons duidelijk maakt.

In Hongarije lijken de cruciale problemen van de centraal geleide economieën meer dan in andere socialistische landen publiekelijk door politici en ekonomen onderkend te worden. In 1968 werd daar na uitvoerige discussies het *Nieuw Economisch Mechanisme* ingevoerd.

In dit artikel wordt onderzocht in hoeverre de belangrijkste doelstelling van deze hervormingen, een grotere autonomie voor de industriële ondernemingen, gerealiseerd is en in hoeverre de Hongaarse economie ook werkelijk verschilt van de andere geplande economieën. Voorts wordt de relevantie van de Hongaarse ervaringen voor de discussies in Nederland over planning en sturing van de economie besproken.¹

1 Het Nieuw Economisch Mechanisme

Een bekend probleem van het traditionele direktieve planning-systeem is dat het leidt tot een inefficiënte en irrationele allokatie van goederen en diensten. Dit hangt onder meer samen met het feit

* Eerstgenoemde auteur is student ekonometrie aan de Universiteit van Amsterdam en studeert dit studiejaar in Hongarije. Tweede genoemde auteur is staflid van de Werkgroep Oost Europa Projekten en redakteur van *Oost Europa Verkenningen*. De auteurs danken Pieter Boot, Ferd Crone, Michael Ellman, Paul Hare en Coen Teulings voor hun commentaar en suggesties.

1. In dit artikel beperken we ons tot de industriële sektor, zonder het belang van de ontwikkelingen in de

landbouw en de dienstensektor te willen ontkennen. Ook wordt afgezien van een bespreking van de positie van Hongarije in de internationale arbeidsverdeling en de invloeden van het lidmaatschap van de Raad voor Wederzijdse Economische Hulp (COMECON) op de economische ontwikkelingen in Hongarije. Deze vraagstukken zijn op zich zelf erg belangrijk, maar voor de verklaring van economische problemen in Hongarije zijn op de eerste plaats interne factoren van belang.

dat door het complexe karakter van de economie de planners nooit precies weten hoe de produktie op het mikroniveau het best georganiseerd kan worden. En zelfs als ze dat al zouden weten, zouden ze nooit alle economische handelingen precies kunnen voorschrijven en plannen.² Voor Hongarije komt daar nog bij dat de economie noodgedwongen erg open is: het is een klein land, dat vrijwel niet over grondstoffen beschikt. Een direktief plannings-systeem lijkt nauwelijks in staat voldoende concurrerend op de wereldmarkt te zijn, vooral omdat het slechts langzaam kan reageren op nieuwe ontwikkelingen.

In de centraal geleide economieën werd vanaf het eind van de jaren vijftig de noodzaak tot hervormingen steeds meer erkend. De mogelijkheden om groei te realiseren middels de vergroting van de input van de produktiefactoren kapitaal en arbeid (extensieve groei) waren vrijwel uitgeput. Duidelijk werd dat verdere economische groei vooral mogelijk gemaakt moest worden door een efficiënte aanwending van de voorhanden produktiefactoren (intensieve groei).

In verscheidene Oosteuropese landen werden economische hervormingen doorgevoerd, zoals in 1965 in de Sovjetunie en in 1967 in Tsjecho-Slowakije. De Hongaarse hervormingen vonden 1 januari 1968 plaats onder de naam *Nieuw Economisch Mechanisme*.

Fundamenteel voor de Hongaarse hervormingen was de gedachte dat de ondernemingen een zeer grote mate van autonomie moesten krijgen. De ondernemingen moesten niet meer streven naar vervulling van het van boven af opgelegde plan, maar hun eigen belang volgen in onderlinge concurrentie, strevend naar winst-maximalisatie. Het makro-economisch plan bleef een belangrijke rol spelen in het economisch leven, alleen de wijze van uitvoering werd veranderd. De vaststelling van het plan bleef onveranderd in handen van de hoogste politieke organen (regering, parlement). Om ervoor te zorgen dat de plandoelstellingen overeenkwamen met de belangen van de ondernemingen, zouden de centrale autoriteiten geen gebruik meer moeten maken van direktieve instructies maar van zogenaamde *regulatoren* (prijzen, belastingen, kredieten etcetera), die in principe uniform zouden moeten worden toegepast. De centrale organen zouden aldus de handen vrij krijgen zich meer met de algemene beleidslijnen bezig te houden. De premies van de werknemers werden niet meer bepaald door de mate van planvervulling, maar door de winst die het bedrijf behaald

2. Kornai (1959) heeft dit besproken met bijzondere aandacht voor de Hongaarse textielindustrie. Voor een

algemene bespreking van het economisch systeem van de socialistische landen zie Ellman (1979).

had. Ook de investeringen zouden gedeeltelijk uit de winst gefinancierd moeten worden. Op deze wijze hoopte men de voorwaarden te creëren voor het ontstaan van een 'socialistische ondernemer', die sneller en effectiever op de binnen- en buitenlandse vraag zou kunnen reageren en zich niet teveel door risico's zou laten afschrikken (Bauer 1976, p.5; Radice 1981, pp. 141-143). Zo zouden problemen op mikroniveau verkleind kunnen worden.

De Hongaarse hervormingen onderscheiden zich duidelijk van de hervormingen in andere Oosteuropese landen (zie voor het verloop van de hervormingen Hare 1981, m.n. H. 1, en Radice 1981). Op de eerste plaats is Hongarije de enige centraal geleide economie waar de directe planinstructies in principe zijn afgeschaft en waar de premies niet meer worden beïnvloed door de mate van planvervulling. Op de tweede plaats was er sprake van een samenhangend pakket van maatregelen, dat de hele economische politiek betrof. Men beperkte zich niet tot partiële experimenten, iets waar andere hervormingen op stukgelopen zijn.

Onder de Oosteuropese hervormingen uit de jaren zestig die een decentralisatie beoogden overleefden alleen de Hongaarse hervormingen de jaren zeventig. Maar ook in Hongarije hebben de hervormingen sterk onder druk gestaan, voornamelijk als gevolg van interne spanningen die gedeeltelijk uit de hervormingen voortvloeiden, zoals verder in dit artikel zal blijken.

Vanaf 1978 heeft binnen partijtopy en regering evenwel het inzicht de overhand gekregen, dat de oplossing van de economische problemen gevonden moet worden in een verdergaande verwezenlijking van de principes van de hervormingen en niet in een verdere centralisatie. Talloze maatregelen, die nog besproken zullen worden, getuigen hiervan.

De volgende paragraaf bespreekt de vraag of de bovenstaande principes ook werkelijk gerealiseerd zijn. Achtereenvolgens komen aan de orde de wijze waarop de regulatoren worden toegepast, de macht van de centrale autoriteiten en enkele aspecten van het investeringssysteem. Bij al deze punten zal bezien worden wat de mogelijke effecten zijn van de maatregelen die vanaf 1978 genomen zijn.

Ondernemingsautonomie: de positie van de ondernemingen in de praktijk

2.1 Toepassing van regulatoren

In de praktijk is er niet veel terecht gekomen van het idee dat de regulatoren uniform toegepast zouden worden. Het bleek erg

gemakkelijk voor ondernemingen om de autoriteiten ervan te overtuigen, dat een lage winst veroorzaakt werd door 'externe' oorzaken, die aanpassing van regulatoren (heffingen, subsidies, kredieten, prijzen) ten aanzien van de betreffende onderneming rechtvaardigden. In 1980 werd een nieuw stelsel van regulatoren van kracht, waarbij met name de prijsvorming anders werd geregeld. Opnieuw werd de intentie uitgesproken dat de regulatoren nu *echt* uniform zouden worden. Men zou verwachten dat een dergelijke verandering de winsten van de ondernemingen niet onaangetaast zou laten. In eerste instantie was dit inderdaad het geval, maar al snel bleken de winsten zich weer te ontwikkelen in de richting van het oude niveau, zoals blijkt uit een onderzoek van het Hongaarse ministerie van Financiën (Falubiró, Gálík 1981; Kornai 1982, pp. 3-6). Een dergelijke herschikking bleek ook al te hebben plaatsgevonden na de wijzigingen van de regulatoren in 1976. Genoemde auteurs vermoeden dat dit winstherstel niet tot stand kwam door efficiënter te produceren, maar door 'bij wijze van uitzondering' de toepassing van betere regulatoren te bewerkstelligen via onderhandelingen met de centrale organen. De onderhandelingen tussen de centrale autoriteiten en de ondernemingen, zo kenmerkend voor de centraal geleide volkshuishoudingen, zijn dus blijven bestaan. Alleen gaat het nu niet meer over de plan-directieven, maar over de regulatoren.

Dit systeem van informele onderhandelingen heeft er mede toe bijgedragen, dat de autoriteiten niet erg voortvarend zijn geweest in het terugdringen van de hoge concentratiegraad van de industrie. Immers, hoe meer ondernemingen, hoe onoverzichtelijker de situatie wordt. De hoge concentratiegraad van de Hongaarse industrie is op zichzelf alweer een belemmering voor de realisatie van de hervormingsprincipes, omdat hierdoor in vele sectoren geen wezenlijke concurrentie kan ontstaan.

Impliciet wordt er kennelijk van uitgegaan dat winsten niet teveel van elkaar mogen afwijken. 'Onrechtvaardig' hoge winsten worden afgeroomd en via subsidies overgeheveld naar andere ondernemingen, zonder dat er iets verandert in de allokatie van kapitaal. Uit onderzoek van Kornai (1982, pp. 14-15) over de jaren 1978-1980 blijkt dat er nauwelijks enige korrelatie (ongeveer 0.05) is tussen de oorspronkelijke winst en de winst die na belastingen en subsidies uiteindelijk in de onderneming blijft. Tussen subsidie en oorspronkelijke winst bestaat evenwel een duidelijk negatieve korrelatie (ongeveer -0.6).

Ook wijst Kornai (1980b, pp. 353-376) erop, dat de voorgeschreven prijsvormingsregels en de werkelijke prijsvorming nogal eens van elkaar afwijken. Ondernemingen hebben er belang bij hun prijzen

te verhogen, hetgeen nog versterkt werd bij de introductie van de hervormingen, omdat premies afhankelijk werden van de winst. De centrale autoriteiten kunnen slechts bij een kleine groep standaard-producten volledig effectieve prijsmaatregelen instellen. Bij andere, meer gedifferentieerde producten hebben de ondernemingen de mogelijkheid de regels te omzeilen, bijvoorbeeld door een bestaand produkt met enkele minimale wijzigingen als 'nieuw' te presenteren. De prijzen kunnen dus wel enigszins gecontroleerd worden, maar niet volledig.

Aan de andere kant blijken de zogenaamde vrije prijzen³ die de ondernemingen in principe geheel zelf kunnen vaststellen, sterk beïnvloed te worden door de centrale autoriteiten, vooral door het Prijskantoor en de (sektorale) ministeries, door middel van de eerder genoemde informele onderhandelingen (Granick 1975, pp. 260-261; Tardos 1980, pp. 25-30). In het prijsvormingsproces lijken derhalve de onderhandelingen tussen de centrale autoriteiten en de ondernemingen een belangrijker rol te spelen dan de onderhandelingen tussen vragende en biedende ondernemingen. Al met al kan men zich afvragen wat het verband is tussen het op politiek niveau geformuleerde beleid ten aanzien van de regulatoren en de feitelijk gerealiseerde regulatoren. Kornai (1982, p. 8) maakte in dit verband een vergelijking met een fabriek die uitgerust is met een zeer moderne controlekamer, voorzien van de nieuwste snuffjes. Maar op de werkvloer staat de voorman zich schor te schreeuwen en verloopt alles nogal primitief; het hele productieproces vindt in feite onafhankelijk van de indrukwekkende controlekamer plaats.

In feite hebben de bedrijven een *zachte budgetrestriktie*, een door Kornai (1980b, i.h.b. H.2, 13 en 21) geïntroduceerd begrip. Financiële tekorten of tegenslagen worden gekompenseerd door verhoging van de prijzen en door subsidie van de staat. Het bestaan van de onderneming kan in feite niet in gevaar worden gebracht. Gedurende de eerste jaren na de hervormingen werd geen enkel bedrijf gesloten, hoewel een paar inefficiënte bedrijven wel werden overgenomen door andere bedrijven (Granick 1975, p. 245). Nieuw is dat de laatste jaren op politiek niveau wordt erkend dat het principe van volledige werkgelegenheid niet betekent dat er geen bedrijven gesloten zouden mogen worden, indien het noodzakelijk mocht zijn arbeid en kapitaal te 'hergroeperen' (Hewett 1981, p. 520). In de praktijk is het evenwel bij de intentie gebleven,

3. In 1980 was 67% van de producentenprijzen officieel 'vrij'. Voor een bespreking van de nieuwe

prijsvormingsregels zie Richet (1981, pp. 43-48).

gezien het geringe aantal bedrijfssluitingen (Kornai 1982, p. 16). Het zal duidelijk zijn dat naarmate de bedrijven groter zijn, ze een zachtere budgetrestriktie en een grotere bestaanszekerheid hebben.⁴

Ook Granick (1975, pp. 245-252) legt grote nadruk op de bestaanszekerheid van de bedrijven. Het feit dat de regulatoren niet zo zijn toegepast als het plan was verklaart hij uit de politieke restriktie dat volledige werkgelegenheid gehandhaafd moet blijven. Dit impliceert dat het heel moeilijk is slecht functionerende bedrijven te sluiten. Om deze bedrijven te beschermen is het voor de overheid noodzakelijk in te grijpen in de prijsvorming en een sterk gekoncentreerde produktiestructuur in stand te houden, met andere woorden een verkopersmarkt te handhaven.

2.2 De macht van de centrale autoriteiten

De invoering van het Nieuw Economisch Mechanisme liet de instellingen die zich twintig jaar lang hadden beziggehouden met de direktieve planning vrijwel geheel in takt. De machtsstructuur werd nauwelijks gewijzigd (vgl. Nyers, Tardos 1978, pp. 34-35). Een sleutelrol wordt gespeeld door de sektorale ministeries, die belast zijn met de controle van de bedrijven in staatseigendom. Zij hebben het recht de bedrijfsleidingen te benoemen en hun inkomen vast te stellen. Ook hebben zij een belangrijke taak in de toewijzing van investeringsprojecten, importquota en kredieten. Deze ministeries oefenen hun invloed niet meer uit door middel van direktieven, maar via zogenaamde konsultaties, waar 'adviezen' worden gegeven. Formeel gezien zijn de bedrijfsleidingen niet verplicht deze 'adviezen' op te volgen, maar er is niet veel keus, gezien de belangrijke machtsmiddelen van het ministerie ten aanzien van de ondernemingen en de topmanagers in het bijzonder. Dit laatste verklaart ook waarom de formeel autonome ondernemingen soms *zelf* om interventie van de staatsorganen vragen, iets wat op het eerste gezicht nogal paradoxaal klinkt. De bedrijven kunnen er namelijk van op aan, dat hun ministerie zijn uiterste best zal doen om gelden uit de centrale middelen los te peuteren, omdat het in het belang van de ministeries is dat hun sektor zo groot mogelijk is. Illustratief en niet zonder zelfspot is het verhaal van een manager: "Wanneer de onderneming (van het ministerie) heeft vernomen wat haar verplichtingen zijn (...), dan begint de onderneming te huilen dat ze niet genoeg arbeidskracht

4. Een soortgelijke situatie bestaat in de Nederlandse scheepsbouw. RSV kreeg altijd weer subsidie, terwijl kleinere, vaak efficiëntere bedrijfjes

geen steun konden krijgen of gedwongen werden in RSV op te gaan.

en machines ter beschikking heeft. De algemeen directeur en zijn vervanger huilen bij de minister en de plaatsvervangend minister, de managers huilen, iedereen huilt bij iedereen. De eerste versie werd besproken op het distriktskantoor van de partij, daar werd ook gehuild. Wil een onderneming krijgen wat zij nodig heeft, dan moet elke leider een behoorlijke stroom tranen vergieten" (geciteerd in Laky 1979, p. 243). Een andere manager voegt daar aan toe: "We vragen bepaalde dingen aan elkaar en we proberen elkaars verzoeken in te willigen. Maar het geld is in hun handen, dus eigenlijk is het niet meer dan een beleefde, fatsoenlijke en beschaafde vorm van instrueren. Er valt niet aan te denken het ministerie tegen te spreken..." (Laky 1979, p. 237).

Het is met andere woorden 'winstgevender' voor een bedrijf om goede persoonlijke relaties met de centrale autoriteiten te hebben, dan om zich extra in te spannen in de produktie. Zou men meer winst kunnen maken door efficiënter te produceren, dan zijn de autoriteiten minder geneigd met centrale middelen bij te springen, waardoor het uiteindelijk effect van de produktie-inspanningen voor de fondsen van het bedrijf zeer gering is.

Enigszins onverwacht hebben er onlangs enkele wijzigingen in de organisatie van het staatsapparaat plaatsgevonden. De belangrijkste maatregel in dit verband was de afschaffing van de drie sektorale industriële ministeries en de oprichting van één industrieel ministerie op 1 januari 1981. Het nieuwe ministerie heeft slechts de helft van de werknemers van de voormalige ministeries overgenomen en enkele taken met betrekking tot prijsregulering, bijzondere subsidies en belastingen zijn overgedragen aan het Nationaal Prijskantoor. De reactie van de bedrijven was tweeslachtig. Aan de ene kant waren er enthousiaste geluiden over de afname van de ministeriële inmenging en de bureaukratische romslomp, maar aan de andere kant is er ook onzekerheid ontstaan omdat een erg groot deel van de persoonlijke kontakten tussen de ondernemingen en hun ministerie nu verbroken zijn (Szalai, 1982, p. 32). De cruciale vraag is nu wat er gaat gebeuren als de effecten van de nieuwe maatregelen uitgekristalliseerd zijn. Zal het industrieel ministerie zich inderdaad beperken tot de grote beleidslijnen, of zullen minder mensen in principe het zelfde werk moeten doen? Er zijn aanwijzingen dat deze laatste mogelijkheid goed denkbaar is. Een medewerker van het nieuwe ministerie vertelde bijvoorbeeld: "De oprichting van het industriële ministerie betekende in beginsel dat de bedrijven grotere vrijheid kregen. Momenteel moeten we met een derde van het voormalige personeel van de drie ministeries dezelfde taken vervullen. Dat gaat niet. In principe zouden we onze aandacht moeten verschuiven naar het

vaststellen van de grote beleidslijnen maar de praktijk laat een vermindering van het operationele werk niet zo gemakkelijk toe. We kunnen niet zeggen dat het ons werkteerrein niet is, want dat wordt niet geaccepteerd in de partijorganen (...). En onze socialistische partners zijn eraan gewend dat zij zich in geval van problemen kunnen wenden tot de sektorale ministeries. Maar waar moeten zij nu heen gaan als bijvoorbeeld een grote installatie niet af is? (...) Dat werk moeten we ook doen (...). Toch kunnen we ons natuurlijk niet meer als vroegere detail bezighouden met de problemen van een op zich zelf staand bedrijf" (Szalai 1982, p. 32). We willen eraan herinneren dat het ook in 1968 de bedoeling was dat de industriële ministeries zich meer met algemene zaken zouden gaan bezighouden. Voorts is het zo dat de organisatiestructuur van het nieuwe ministerie erg veel weg heeft van een aaneensluiten van de drie ministeries met alleen een nieuwe top. De sektorale afdelingen bleven bestaan, maar vechten hun conflicten nu binnen één ministerie uit. Tenslotte kan men zich afvragen of de vermindering van de traditionele kontakten tussen de ondernemingen en hun ministerie niet zal worden 'gekompenseerd' door een vergroting van soortgelijke kontakten tussen de ondernemingen en de Nationale Bank of het Nationale Prijskantoor, dat immers een gedeelte van de taken en het personeel van de industriële ministeries heeft overgenomen. Het lijkt erop dat de recente maatregel vooral een machtsverschuiving binnen de top van het staatsapparaat betekent waardoor de positie van de ondernemingen niet radikaal veranderd is.

2.3 Investeringsen

Vanaf 1978 is het groeitempo van de investeringen voortdurend afgenomen, waarbij er in 1980 en 1981 zelfs sprake was van een absolute daling (Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1981, p. 113). De bedrijven kennen slechts zeer zwakke interne restrikties als het gaat om investeringen; Kornai (1980b) noemt de hieruit voortvloeiende expansiedrift de belangrijkste motor in het (re)produceren van de tekorten. De daling in het investeringstempo is dan ook vooral bewerkstelligd door ingrijpen van de centrale autoriteiten.

De autoriteiten hebben bij de investeringen een nog grotere invloed dan al bij de andere beslissingen het geval is, omdat slechts 10% van alle investeringen geheel zelfstandig door de ondernemingen gefinancierd kan worden (Hare 1981, p. 85). Een dermate grote invloed is op zich zelf alweer een belemmering voor de ondernemingsautonomie bij andere beslissingen, omdat investeringen immers de grenzen bepalen van beleid in de navolgende jaren. De keuze van investeringsprojecten vindt in principe plaats op basis van winstgevendheidskriteria, maar niet

zelden wordt de winstgevendheid van een projekt pas berekend als al vaststaat dat het doorgaat. Als de werkelijke winst veel lager uitvalt dan de onderneming in eerste instantie voorspiegelde, blijkt dat voor de onderneming veelal geen negatieve konsekwenties te hebben (Soós 1978, Hare 1981).⁵

De Hongaarse ekonomie wordt evenals de andere kleine ekonomieën in Oost-Europa sinds het begin van de jaren vijftig gekenmerkt door een cyklisch verloop van de investeringen. Dit is uitgebreid geanalyseerd door Bauer (1978), en er zijn onlangs vele op zijn theorie gebaseerde ekonometrische studies aan gewijd.⁶ Gekonfronteerd met de onverzadigbare investeringshonger van de ondernemingen staan de autoriteiten vrij veel investeringen toe, wat in betrekkelijk korte tijd leidt tot spanningen op de investeringsgoederenmarkt en tevens een negatieve weerslag heeft op de andere verbruikskategorieën van het nationaal inkomen, de partikuliere konsumptie en de betalingsbalans.⁷ Door dit kompleks van factoren ziet de overheid zich genoodzaakt aan de rem te gaan trekken: er worden minder nieuwe projekten goedgekeurd en ook de lopende projekten worden afgeknepen. De onverzadigbare investeringshonger van de bedrijven blijft evenwel bestaan, en als de gesignaleerde spanningen weer wat verminderd zijn wordt men minder restriktief en begint de cyklus weer van voren af aan. Nieuw aan de politiek vanaf 1978 is dat langer en harder aan de rem wordt getrokken. Maar hoe lang kan dat volgehouden worden, als de druk van de kant van de bedrijven steeds groter wordt? Als er een nieuwe opgaande golf zou komen, dan is het van kruciaal belang in welke mate de betalingsbalans en de inkomens getroffen zouden worden. De betalingsbalans kan niet veel hebben vanwege het schuldenprobleem, en verdere daling van de reële inkomens zal met (politieke) spanningen onder de bevolking gepaard gaan. Mochten de restrikties daarentegen — noodgedwongen —

5. Om deze problemen te voorkomen heeft Soós (1978, pp. 238-239) voorgesteld de investeringen vooral afhankelijk te maken van in het verleden behaalde winst, omdat dat een zekere graadmeter is voor de kwaliteit van de onderneming.

6. Zie bijv. Lackó (1980) en Marrese (1981). Geïnteresseerden kunnen een paper opvragen van Wim Swaan over de rol en het karakter van ekonometrische modellen in Hongarije (WOEP, Nachtegaalstraat 77 bis, 3581 AE Utrecht).

7. In de eerste helft van de jaren vijftig bijvoorbeeld verliep de

cyklus van de investeringen parallel met de partikuliere konsumptie en in de jaren zestig bijvoorbeeld met de betalingsbalans (Bauer 1978, p. 252). Men dient zich te realiseren dat de investeringen in een geplande ekonomie vaak een dermate grote hoogte bereiken, dat extra investeringen geen enkel positief effect meer hebben op de produktie (Ellman 1979, pp. 116-119). Het is om die reden dat konsumptie en betalingsbalans negatief beïnvloed worden en niet omdat we het nationaal inkomen met de beruchte koek vergelijken.

gehandhaafd blijven, dan is het de vraag in hoeverre de produktiviteit van de economie aangetast wordt, aangezien niet alleen de minder efficiënte investeringsprojecten lijden onder de restrikties.

2.4 Resultaten

In het bovenstaande is gekonstateerd, dat er niet erg veel terecht is gekomen van het principe van de ondernemingsautonomie, vooral omdat de politiek-institutionele structuur nauwelijks gewijzigd is. Dat betekent niet dat er helemaal niets is veranderd in de Hongaarse economie. In de landbouw en in de dienstensektor zijn grote successen geboekt, die we hier niet verder zullen bespreken. We laten het bij de opmerking dat de konsumptiegoederen-voorziening aanmerkelijk verbeterd is, en met uitzondering van auto's en woningen beter is dan in andere geplande economieën. In de industriële sektor is veel minder veranderd. De *fysieke* centrale planning per onderneming is vervangen door een *financiële* centrale planning per onderneming. De onderhandelingen hierover verlopen gedeeltelijk via informele kanalen. Dit laatste is zeker flexibeler, en het is tevens een uitstekend startpunt voor verdere, meer ingrijpende wijzigingen.

In essentie ligt de Hongaarse economie zeer dicht bij de traditioneel geplande economieën. Ze wordt geplaagd door dezelfde problemen. De tekorten zijn in hoge mate blijven voortbestaan. Deze blijven zich reproduceren omdat de bedrijven zwakke interne restrikties kennen. De economie wordt leeggezogen, omdat de bedrijven meer effectieve vraag kunnen uitoefenen dan zij financieel aankunnen. De interne restrikties zijn het zwakst bij de investeringsplanning, hetgeen de investeringscykli in stand houdt. De periodieke over-investeringen leiden tot lange konstruktietijden, zodat de technische vooruitgang vertraagd wordt. Ook is het verschijnsel blijven bestaan dat het voor bedrijven niet loont zich buitensporig in te spannen. De centrale organen bemoeien zich overal mee en springen ook bij als het slecht gaat. Het is dus voor de bedrijven nog steeds belangrijk om een 'informatiemist' te creëren, om zo hun werkelijke reserves te verhullen.

Op al deze punten bestaat er een zekere overeenkomst met de 'sovjet-beslissingswijze' zoals in dit tijdschrift beschreven door Masuch (1982). De kritiek van Gerritse (1982) is evenwel juist dat het gedrag van de politieke autoriteiten op dit moment niet meer te verklaren valt uit aan gebrek aan inzicht of een simplistisch wereldbeeld. De politieke autoriteiten worden veeleer gedwongen tot een bepaald beleid doot de institutionele omstandigheden waarbinnen ze moeten opereren.

Aan de andere kant zijn we van mening dat Gerritse's kritiek wat

betreft Hongarije te ver doorschiet. Hij beschrijft vooral de *intenties* van de beleidsmakers die inderdaad niet meer in Masuchs beeld passen. Maar essentieel is juist dat de *realisering* als gevolg van het optreden van allerlei recentralisatieprocessen en vicieuze cirkels zover van de intenties aflight. Dit geldt ook weer voor de maatregelen die na 1978 genomen zijn.

In de pers komt men herhaaldelijk de opvatting tegen, dat het zo goed gaat met de Hongaarse ekonomie en dat deze zich zo anders ontwikkelt dan de andere geplande ekonomieën.⁸ Hoe komt het toch dat de ontwikkelingen van de Hongaarse ekonomie zo overschat worden? De makro-ekonomische indikatoren na het 'gouden tijdperk' van 1967-1974 geven er niet bepaald aanleiding toe. Het reëel inkomen van de bevolking is nu al duidelijk aan het dalen.

Op de eerste plaats speelt een rol dat de successen vanwege hun aard zeer goed zichtbaar zijn (goede voedselvoorziening, bloeiende tweede ekonomie), terwijl de problemen voor de onoplettende buitenstaander verborgen blijven (chronische tekorten in de industriële sektor, middelmatige exportprestaties).

Op de tweede plaats worden velen misleid door een al te groot vertrouwen in het prijsmechanisme. Aangenomen wordt dat de inflexibele prijzen het grote probleem van de geplande ekonomieën zijn, omdat deze verhinderen dat er een 'evenwicht' komt. Daarom wordt veel verwacht van veranderingen in het prijsmechanisme. Kornai (1980b, p. 559) heeft erop gewezen dat in een aanbod-bepaalde ekonomie vooral de volumina worden aangepast in plaats van de prijzen. Het gaat veel meer om problemen in de institutionele structuur dan om onvolkomenheden in het prijs-systeem.

Op de derde plaats is er zeer veel aandacht voor de intenties van de beleidsmakers en veel minder aandacht voor de feitelijke situatie die, zoals betoogd, daar nogal van verschilt.

Op de vierde plaats worden machtsrelaties nogal verwaarloosd in ekonomische beschouwingen. Zo is er nauwelijks aandacht voor de (informele) onderhandelingen tussen de centrale organen en de ondernemingen. Kijkend naar de formele regels trekt men de konklusie dat voor 1968 de overheid alles bepaalde, terwijl na 1968 de onderneming erg veel zelf kon beslissen. In feite had de onderneming via het onderhandelingsmechanisme voor 1968 al

8. Zie bijv. de *Financial Times* van 10 mei 1982: "... ze zijn veranderd in de richting van een systeem met markt-georiënteerde prijzen en prikkels, hetgeen geresulteerd heeft in een relatief efficiënte en

produktieve industrie en landbouw." *De Volkskrant* van 3 december 1981: "Socialisme kapitalistisch-gered. Privé-handel bloeit in Hongarije".

aardig wat invloed, terwijl de centrale organen via hetzelfde mechanisme erg veel van hun macht behouden hebben.

Op de vijfde plaats spelen ideologisch-propagandistische elementen een rol. Velen beschouwen de 'vrije' markt als een – positieve – karakteristiek van het kapitalisme (waarover hieronder meer), en het feit dat zelfs 'de kommunisten in Hongarije' het belang van de markt benadrukken is wel het definitieve bewijs dat het kapitalisme superieur is. Een dergelijke opvatting legt Hongarije overigens geen windeieren. De *Financial Times* schreef op 5 mei 1982 naar aanleiding van een westerse lening aan Hongarije: "De westerse centrale banken en regeringen zijn duidelijk van opvatting dat Hongarije enige beloning verdient voor het innoverende beleid dat haar tot de meest markt-georiënteerde economie in Oost-Europa heeft gemaakt".⁹

3 Het open kunnen uiten van belangen

Er is al op gewezen dat de verwezenlijking van de doelstellingen van de hervormingen belemmerd is doordat de politiek-institutionele structuur erg weinig veranderd is. Eén aspekt hiervan wordt hier nader onderzocht, namelijk de wijze waarop maatschappelijke groepen hun belangen kunnen uiten.¹⁰

In feite kunnen belangen alleen geartikuleerd worden via (delen van) de centrale staatsorganen en de massaorganisaties (vgl. Brus 1979, p. 266). Dit betekent dat de centrale organen nóg minder het (algemeen) belang vertegenwoordigen dan in een situatie waarin maatschappelijke belangen zich ook via andere wegen kunnen uiten. Zij representeren immers ook bepaalde (sektorale) belangen, die onderling soms sterk botsen. In het geval van conflicten worden deze op een administratieve manier beslecht. Afhankelijk van de betekenis van het conflict gebeurt dit op het niveau van het centraal comité van de partij, op het niveau van een ministerie of op regeringsniveau. Niettegenstaande de nuanceverschillen is dit een kenmerkende situatie voor alle Oosteuropese landen (met uitzondering van Polen gedurende 1980-1981).

Dit probleem is niet alleen in politiek, maar ook in economisch opzicht belangrijk, omdat het de afhankelijke positie van de bedrijven (bedrijfsleiding en arbeiders) ten opzichte van de centrale organen in stand houdt. In de ogen van Laky (1980) bestaat er een

9. De hier genoemde punten zijn ook een verklaring voor de populaire, maar onterechte opvatting, dat het socialistische en het kapitalistische systeem naar elkaar toe convergeren. Zie ook de kritiek van Ellman (1980b)

op de konvergentietheorie.

10. We laten hier specifieke aspecten van het vraagstuk van de bedrijfsdemokratie onbesproken. Zie daarvoor Van der Lingen en De Viet (1980).

inherente neiging tot recentralisatie als belangen zich niet open kunnen uiten. Immers, iedere administratieve maatregel die genomen is om een bepaald belangenconflict op te lossen, roept weer nieuwe belangenconflicten op, die op hun beurt weer op administratieve wijze beslecht worden, etcetera. En Reznö Nyers, de 'vader' van de economische hervormingen, tot 1974 lid van het politiebureau belast met economische aangeledenheden, heeft de laatste jaren herhaalde malen betoogd dat economische hervormingen samen moeten gaan met politieke hervormingen (zie bijv. Hongaarse Economen 1981).

Ook andere Hongaarse economen wijzen erop dat het niet voldoende is als alleen financiële belangen zich (beperkt) kunnen uiten. Sárközy (1981) en Szalai (1982) pleiten ervoor dat er nieuwe organisatorische kaders worden gekreëerd, die bewerkstelligen dat belangen zich op een meer open wijze kunnen uiten en eventuele conflicten opener beslecht kunnen worden. Er worden ook tal van concrete voorstellen gedaan ter verandering van de politiek-institutionele structuur. Ter illustratie bespreken we enkele voorstellen.

Sárközy (1981) betoogt dat de vakbonden hun taken zouden moeten beperken. Ze zouden niet meer de belangen van een gehele sektor moeten behartigen, van bedrijfsleiding tot ongeschoold arbeider, maar zich moeten beperken tot de verdediging van de directe werknemersbelangen. Evenzo zouden de vakbonden functies moeten afstoten die eigenlijk tot het terrein van het staatsapparaat behoren, zoals de administratie van bepaalde sociale voorzieningen.

Nyikos (1982) bepleit een strakkere scheiding in de bevoegdheden van staat en partij. Met name wijst hij op het verschijnsel dat de plaatselijke partijorganisaties in de praktijk een zeer belangrijke stem hebben in de benoeming van bedrijfsleiders, hetgeen impliceert dat in het selectieproces van managers politieke betrouwbaarheid een te grote rol speelt in vergelijking met managementkwaliteiten.

Naar de mening van *Tardos* (1982) zijn er in principe twee mogelijkheden om de gewenste ondernemingsautonomie ook echt te bereiken. De eerste mogelijkheid ligt in het creëren van bepaalde vormen van arbeiderszelfbestuur. De tweede mogelijkheid zou bestaan in het ondergeschikt maken van sommige ondernemingen aan nieuwe enkelvoudige toezichthoudende instanties in plaats van aan de bestaande groepen van staatsorganen. Deze nieuwe instanties zouden slechts verantwoording schuldig moeten zijn aan de presidentiële raad.

Het meest vergaand zijn de voorstellen van *Liska* (beschreven door *Bársony* 1981). *Liska* pleit ervoor de ondernemingen in staats-

eigendom voor afgebakende perioden te 'verhuren' aan de hoogstbiedende. Deze zou dan de gemaakte winst als inkomen ontvangen. Aldus zou volgens Liska de ware socialistische ondernemer ontstaan.

Er zij op gewezen dat het hier om *voorstellen* gaat, die bovendien uit de kring van vakekonomen komen. Men moet nog maar afwachten of bij uitvoering ze inderdaad de verwachte resultaten opleveren. Bovenal is het evenwel de vraag in hoeverre het mogelijk zal zijn wijzigingen te realiseren in de politiek-institutionele structuur, en zo ja, of die niet in korte tijd weer ongedaan gemaakt zullen worden. Grote delen van het staatsapparaat, met name het middenkader en degenen net onder de top, hebben immers belang bij de bestaande situatie en zouden macht verliezen bij veranderingen in de lijn van bovenstaande voorstellen. De recentralisatiemaatregelen van 1972 kwamen bijvoorbeeld tot stand na zware druk van de directeuren van grote bedrijven, gesteund door de sektorale ministeries, zoals beschreven door Szalai (1982). Voor Szalai is het een open vraag of de grote ondernemingen opnieuw een tegenaanval zullen inzetten en er weer een recentralisatietendens zal komen. Een belangrijk nadeel voor de grote ondernemingen is dat hun sterkste bondgenoten indertijd, de sektorale ministeries, niet meer als zodanig bestaan.

4 Planning en sturing in Hongarije en Nederland

Tot slot willen we de vraag aan de orde stellen, of er uit het besprokene ook konsekwenties zijn te trekken voor het politieke debat in Nederland (het gaat hier natuurlijk om konsekwenties van meer theoretische aard). We willen met name enkele punten signaleren die naar onze mening van belang zouden kunnen zijn voor de debatten over de vraag hoe sturing van de economie oplossingen voor de huidige crisis kan bieden.

Op de eerste plaats willen we de *rol van de markt* bespreken. De markt, als (denkbeeldige) ontmoetingsplaats waar vragers en aanbieders beslissen hoeveel en tegen welke prijzen ze willen vragen respektievelijk aanbieden, wordt in linkse kringen vrij algemeen geïdentificeerd met de kapitalistische produktiewijze, en derhalve als verderfelijk beschouwd. De redactie van *TPE* schreef bijvoorbeeld onlangs: "In alle (Poolse) hervormingsvoorstellen valt het vertrouwen in het marktmechanisme op, wat – gezien de aanhoudende crisis in het Westen – merkwaardig naïef aandoet" (jrg. 5, nr 3, p. 5).

Overall waar socialistische revoluties plaatsvonden (USSR, China, Cuba etcetera) heeft men heel ernstig geprobeerd de markt als (denkbeeldige) ontmoetingsplaats vrijwel volledig af te schaffen.

Men is daar nergens in geslaagd, omdat het onmogelijk is alle noodzakelijke economische beslissingen op alle niveaus van te voren te voorzien, laat staan voor te schrijven. Er blijven altijd beslissingen over die vrager en aanbieder (producent) zelf moeten nemen. Bovendien is het vanuit sociaal oogpunt hoogst onwenselijk, dat de konsument en de arbeider precies wordt voorgeschreven wat deze moet kopen, respectievelijk waar hij of zij moet werken. We kunnen met Brus instemmen als hij schrijft: "Het zou natuurlijk al te makkelijk zijn deze ervaring te negeren en helemaal opnieuw te beginnen met theoretiseren op een zuiver abstrakte basis" (*Critique* 1981, p. 22). *Het blijkt onmogelijk te zijn in een enigszins ontwikkelde industriële samenleving de markt als ontmoetingsplaats volledig uit te schakelen.* Dit betekent ook, dat de opvatting dat iedere markt kapitalistisch is impliceert dat iedere ontwikkelde geïndustrialiseerde samenleving kapitalistisch is. Waar het echter om gaat is de wijze waarop de markt funktioneert, met andere woorden hoe de produktieverhoudingen zijn waarbinnen de markt funktioneert, op welke terreinen marktrelaties een rol spelen en wie de marktsubjekten zijn. Een cruciaal verschil tussen socialistische en kapitalistische landen is dat in eerstgenoemde landen geen vrije kapitaal- en kapitaal-goederenmarkt bestaat. Het staat ondernemingen in socialistische landen niet vrij om naar eigen goeddunken te handelen in produktiemiddelen en ondernemingsfondsen. De konsumptie-goederenmarkt, de arbeidsmarkt, de markt tussen ondernemingen onderling en de markt tussen de ondernemingen en de staat bestaan zowel in kapitalistische als in socialistische landen. De verschillen liggen hier in de wijze van functioneren, vooral bij de laatste twee markten. Van belang is tenslotte wie er achter aanbieders en vragers staan. Dan gaat het niet alleen om aantallen en gewicht, maar ook om de sociale aard van het marktsubjekt. Er is bijvoorbeeld een groot verschil tussen een democratisch funktionerende koöperatie en een multinationale onderneming.

Op de tweede plaats bestaat er een zekere *spanning tussen makro- en mikro-efficiëntie*. Dit komt wellicht het duidelijkst naar voren op het gebied van de investeringen. Als men zinvol wil investeren, zullen de beslissingen op makroniveau op zijn minst enigszins gekoördineerd moeten zijn, omdat investeringen invloed hebben op diverse sectoren van de economie. Op mikroniveau zijn al die aspecten eenvoudigweg niet te overzien, als men dat al zou willen. De makro-inefficiënties in kapitalistische landen kunnen vooral verklaard worden uit het feit dat de investeringsbeslissingen op mikro- (of meso-) niveau worden genomen. In socialistische landen, ook in Hongarije, zijn de investeringsmogelijkheden daarentegen

sterk gecentraliseerd, wat daar weer leidt tot inefficiënties op mikroniveau. De centrale autoriteiten kunnen nooit goed op de hoogte zijn van alle mogelijkheden rondom een potentieel investeringsproject. Genomen investeringsbeslissingen beperken en beïnvloeden vervolgens weer sterk het ondernemingsbeleid. Ook bij minder ingrijpende beslissingen doet het dilemma zich voor. Worden de bedrijfsleiders bij wijze van spreken ambtenaren in dienst van het ministerie van Industrie of blijven ze echte managers, die gebruik mogen maken van het staatseigendom? Moeten de centrale staatsorganen de macht krijgen ook de meer dagelijkse beslissingen te corrigeren, als zij dat in 's lands belang zouden vinden? De ervaringen in Hongarije en andere socialistische landen hebben laten zien dat dit ook negatieve effecten heeft. Zodra de ondernemingen eraan gewend zijn dat de staat zich met het beleid bemoeit, voelen zij zich zelf minder verantwoordelijk, omdat de staat wel zal bijspringen als er iets mis gaat. Aldus ontstaat het fenomeen van de zachte budgetrestriktie, komen er tekorten etcetera. Bovendien is er het gegeven, dat er van arbeidersparticipatie niet veel terecht kan komen als de centrale autoriteiten een zwaar stempel drukken op het ondernemingsbeleid. Er blijven dan maar weinig beslissingen over waarin geparticipeerd kan worden.

Het lijkt al met al erg moeilijk een economisch systeem te creëren dat zowel op makro- als op mikroniveau efficiënt is. *Nationalisering* kan inderdaad een oplossing bieden voor de makro-problemen van de kapitalistische landen. Maar hoe te vermijden dat de mikro-problemen zoals de socialistische landen die kennen ervoor in de plaats komen? Brus (1979 en 1980) heeft gesuggereerd dat daarvoor een socialisering noodzakelijk is, waarbij voor centrale organen, bedrijfsleidingen, werknemers en andere economische belangengroepen mogelijkheden gecreëerd worden om hun belangen vrijuit te uiten, zonder dat de schijn opgehouden wordt, dat er een eenduidig algemeen socialistisch belang zou zijn. In die zin lijken de eerder besproken voorstellen van Hongaarse economen een stap in de goede richting. De sleutelvraag is evenwel of socialisering ook een voldoende voorwaarde is om mikro- en makro-efficiëntie te verkrijgen. We moeten zeggen dat we daarover de nodige twijfels hebben. Kornai (1980a, pp. 156-157) heeft zeer terecht opgemerkt, dat het een naïeve droom is te menen dat het mogelijk zou zijn een economisch systeem te creëren door als in een supermarkt het karretje vol te laden met optimale elementen uit diverse systemen, bij de kassa af te rekenen, en met een optimaal economisch systeem naar huis te gaan. "Men kan alleen een keuze maken uit verscheidene 'package-deals'. Het is niet mogelijk om uit de verschillende 'packages' de componenten te

pikken die bevallen, en de andere uit te sluiten.”

We hebben met het bovenstaande geenszins willen zeggen dat nationalisering en sturing maar beter helemaal vergeten kunnen worden. Ook naar onze mening zijn dat noodzakelijke voorwaarden om een democratische controle op het productieproces, een rechtvaardiger arbeidsdeling en een efficiëntere allokatie op makro- en mikroniveau te verkrijgen.

5 Besluit

Gekonkludeerd kan worden dat de belangrijkste doelstelling van de Hongaarse hervormingen, een grotere autonomie voor de industriële onderneming, nauwelijks gerealiseerd is. De voornaamste belemmering hiervoor was gelegen in de institutionele structuur, die vrijwel ongewijzigd bleef. De Hongaarse industriële organisatie verschilt daarom maar weinig van de andere geplande economieën. We willen hiermee echter niet de indruk wekken als zou er op economisch gebied in Hongarije weinig gepresteerd zijn. Gewezen moet worden op grote vooruitgang op terreinen die niet het onderwerp van ons betoog waren: de levensstandaard, de dienstensektor, de landbouw en de private sektor. Voorts moet erop gewezen worden, dat Hongarije voor de tweede wereldoorlog een semi-feodaal land was, met een inkomen per hoofd van slechts 200 dollar per jaar. De snelle ontwikkelingen die de economie nadien heeft ondergaan waren op zich zelf al een bron van spanningen. De verdere ontwikkeling van de Hongaarse economie is tamelijk onzeker. Het zal onder meer afhangen van de wil en de macht van de allerhoogste politieke organen om de recentralisatiemechanismen te stoppen.

Wel zeker is dat het debat onder Hongaarse economen zeer vruchtbaar is. De analyses en voorstellen tot verandering zijn niet alleen belangrijk voor de ontwikkeling van de economische theorie van de centraal geleide volkshuishoudingen, maar zijn ook relevant voor de discussies over planning en sturing in Nederland.

Literatuur

Bársony Jenő (1981), Liska Tibor koncepciója, a szocialista vállalkozás (Het concept van Tibor Liska, de socialistische onderneming), *Valóság* 24 (12), pp. 22-44.

Bauer, Tamás (1976), The contradictory position of the enterprise under the new Hungarian economic mechanism, *Eastern European Economics* 15 (1), pp. 3-24.

Bauer, Tamás (1978), Investment cycles in planned economies,

- Acta Oeconomica* 21 (3), pp. 243-260.
- Brus, Włodzimierz (1979), The Eastern European economic reforms – what happened to them, *Soviet Studies* 31 (2), pp. 257-267.
- Brus, Włodzimierz (1980), Political systems and economic efficiency: the East European context, *Journal of Comparative Economics* 4 (1), pp. 40-55.
- Critique (1981), Is market-socialism possible or necessary? A debate between Hillel Ticktin and Włodzimierz Brus, *Critique* 14, pp. 3-39.
- Ellman, Michael (1979), *Socialist Planning*, Cambridge U.P., Cambridge.
- Ellman, Michael (1980), Een kritiek op de konvergentietheorie, *Tijdschrift voor Politieke Economie* 4 (1), pp. 9-32.
- Falubiró Vilmos en Gálik László (1981), A nyereség részarányok visszarendeződési tendenciájáról (Over de herstellingstendens van de winstmarge), *Pénzügyi Szemle* 25 (12), pp. 909-915.
- Gerritse, Ronald (1982), Stagnatie en verandering in het staats-socialisme, *Tijdschrift voor Politieke Economie* 5 (4), pp. 83-95.
- Granick, David (1975), *Enterprise guidance in Eastern Europe. A comparison of four socialist economies*, Princeton U.P., Princeton.
- Hare, Paul (1981), The investment system in Hungary, in: Hare, Radice, Swan (eds) 1981, pp. 81-106.
- Hare, Paul (1982), The beginnings of institutional reform in Hungary, paper presented on the Round Table on the Hungarian economy and East-West economic relations, Bloomington, USA.
- Hare, Paul, Hugo Radice en Nigel Swan (eds) (1981), *Hungary: a decade of economic reform*, George Allen and Unwin, Londen.
- Hewett, Edward A. (1981), The Hungarian Economy: Lessons of the 1970-s and prospects for the 1980-s, in: Joint Economic Committee US Congress, *East European economic assessment, part 1 – country studies*, US Government Printing Office, pp. 483-524.
- Hongaarse Ekonomen (1981), Gesprekken met de Hongaarse ekonomen Tamás Bauer, József Bognár en Rezső Nyers, door Hans van Zon, *Oost Europa Verkenningen* 56, pp. 39-45.
- Kornai, János (1959), *Overcentralization in economic administration. A critical analysis based on experience in Hungarian light industry*, Oxford University Press, Londen.
- Kornai, János (1980a), The dilemmas of a socialist economy: the Hungarian experience, *Cambridge Journal of Economics* 4 (2), pp. 147-157.
- Kornai, János (1980b), *The economics of shortage*, North Holland Publishing Company, Amsterdam.

- Kornai, János (1982), Comments on the present state and the prospects of the Hungarian economic reform, paper presented on the Round Table on the Hungarian economy and East-West economic relations, Bloomington, USA.
- Lackó, Mária (1980), Cumulating and easing of tensions. A simple model of the cyclical development of investment in Hungary, *Acta Oeconomica* 24 (3-4), pp. 357-377.
- Laky, Teréz (1979), Enterprises in bargaining position, *Acta Oeconomica* 22 (3-4), pp. 227-246.
- Laky, Teréz (1980), The hidden mechanism of recentralization in Hungary, *Acta Oeconomica* 24 (1-2), pp. 95-109.
- Lingen, Bert van der en Jo de Viet (1980), Arbeidersinvloed stuit op het management, de hongaarse bedrijfsdemocratie, *Oost Europa Verkenningen* 49, pp. 23-28.
- Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1981 (Hongaars Statistisch Zakboek), Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest.
- Marrese, Michael (1981), The bureaucratic response to economic fluctuation: An econometric investigation of Hungarian investment policy, *Journal of Policy Modelling*, 3 (2), pp. 221-243.
- Masuch, Michael (1982), De sovjet-beslissingswijze. Een bijdrage tot de theorie van het reële socialisme, *Tijdschrift voor Politieke Economie* 5 (3), pp. 89-121.
- Nyers, Reszö (1980), interview in *Élet és Irodalom* 51, in het Duits vertaald in *Budapester Rundschau*, 12 januari en 19 januari 1981.
- Nyers, Reszö en Márton Tardos (1978), Enterprises in Hungary before and after the economic reform, *Acta Oeconomica* 20 (1-2), pp. 21-44.
- Nyikos László (1982), A gazdaságirányítás és a vállalati magatartás (Economische sturing en ondernemingsgedrag), *Közgazdasági Szemle* 29 (3), pp. 271-284.
- Radice, Hugo (1981), The state enterprise in Hungary: Economic reform and socialist entrepreneurship, in: Ian Jeffries (ed.), *The industrial enterprise in Eastern Europe*, Praeger, New York, pp. 129-144.
- Richet, Xavier (1981), Réforme dans la réforme? La nouvelle politique économique hongroise au seuil des années 1980, *Revue d'études comparatives Est-Ouest* 12 (4), pp. 31-60.
- Sárközy Tamás (1981), A népgazdaság intézményrendszerének távlati fejlesztése, különös tekintettel a központi gazdaságirányítás szervezetére (De lange-termijnontwikkeling van de institutionele structuur van de ekonomie, met bijzondere aandacht voor de organisatie van de centrale ekonomische sturing), *Közgazdasági Szemle* 28 (1), pp. 16-33.
- Soós, Károly Attila (1978), Some general problems of the

- Hungarian investment system, *Acta Oeconomica* 21, pp. 223-242.
- Szalai Erzsébet (1982), A reformfolyamat új szakasza és a nagyvállalatok (De ondernemingen en de nieuwe fase in het hervormingsproces), *Valóság* 25 (5), pp. 23-36.
- Tardos, Márton (1982), Program a gazdaságirányítás és a szervezeti rendszer fejlesztésére (Een programma voor de ontwikkeling van de economische sturing en het organisatiesysteem), *Közgazdasági Szemle* 29 (6), pp. 715-729.
- Tardos, Márton (1980), The role of money: economic relations between the state and the enterprise in Hungary, *Acta Oeconomica* 25 (1-2), pp. 19-35.

SUMMARY

Government Planning and Control in Hungary, by Wim Swaan and Hans van Zon

One of the most important goals of economic reform in Hungary since 1968, has been the promotion of independent corporate decision making. The authors demonstrate that preservation of the existing institutional structure, however, has caused this policy to fail. As a result, Hungarian industrial organization appears to be hardly different from that which is prevalent in other centrally-planned economies. Viewing the question of planning and control of Western economies in general, and the Dutch economy in particular, in the light of Hungarian experience, the authors claim that chances for ruling out market forces are pretty small and, furthermore, that it will be extremely difficult to create an economic system that is efficient at the macro as well as the micro level.

-
- Over vraagstukken met betrekking tot het 'reëel bestaande socialisme' publiceerden wij eerder:
- Rob Boonzajer Flaes, *Leerzame experimenten uit de Balkan*. TPE 2/3.
- Michael Ellman, *Een kritiek op de convergentietheorie*. TPE 4/1.
- Pieter Boot, *Inflatie in Oost-Europa*. TPE 5/2.
- Themagedeelte: *Polen*. TPE 5/3.
- Michael Masuch, *De sovjet-beslissingwijze. Een bijdrage tot de theorie van het reële socialisme*. TPE 5/3.
- Ronald Gerritse, *Stagnatie en verandering in het staatsocialisme*. TPE 5/4.